

Izvorni naučni članak

UDK: 330.564; 316.334.2

doi: 10.5937/ekonhor1502081L

DETERMINANTE EKONOMSKE (NE)JEDNAKOSTI I NJENE IMPLIKACIJE ZA ODRŽIVI EKONOMSKI RAZVOJ

Vlastimir Leković*

Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu

Istraživanja nekih od ključnih aspekata ekonomske nejednakosti, odnosno, jednakosti, analizom različitih teorijsko-metodoloških i empirijskih pogleda na ove društveno-ekonomske pojave, imaju za cilj da se ukaže na sledeće, sa njima povezane, relevantne aspekte uticaja na uspešnost funkcionisanja savremene privrede: a) ekonomska nejednakost, koja ima podsticajno dejstvo na inventivno, produktivno i inovativno korišćenje svih proizvodnih faktora, pozitivno utiče na funkcionisanje privrede i društveno je opravdana; b) visok nivo ekonomske nejednakosti, koja ima tendenciju rasta, negativno se odražava na performanse privrednog sistema, ali i na stabilnost društva i politički ambijent, usled čega je uzročnik manje ekonomske uspešnosti i nižih stopa privrednog rasta; c) ekonomska jednakost (svakako, ne egalitarizam), time što doprinosi većoj društvenoj i političkoj stabilnosti, što se pozitivno odražava na ekonomsku stabilnost i efikasnost, pretpostavka je veće uspešnosti savremene privrede i dinamičnijih stopa privrednog rasta. Ključni rezultat istraživanja je sagledavanje bazičnih faktora visoke i rastuće ekonomske nejednakosti i njenih implikacija na funkcionisanje savremene privrede i, na bazi toga, ukazivanje na neophodnost sprovođenja ekonomskih politika kojima bi se ekonomska nejednakost smanjila i ublažile njene negativne posledice po privredu i društvo.

Ključne reči: ekonomska nejednakost, ekonomska jednakost, održivi ekonomski razvoj, dohodak, životni standard, siromaštvo

JEL Classification: D31, D63, I38, P36

UVOD

Među najveće izazove savremene privrede svrstavaju se problemi dugoročne tendencije rastuće nejednakosti raspodele dohotka i bogatstva, kao ključnih varijabli kojima se izražava nejednakost, i nezaposlenosti. Ukazivanje na povezanost ekonomske nejednakosti

i nezaposlenosti opredeljeno je činjenicom da oni predstavljaju odlučujuće faktore smanjenja nivoa životnog standarda i povećanja siromaštva, odnosno, nejednakosti *par excellence*. Nakon dugog perioda zanemarivanja, veća pažnja problemu nejednakosti posvećena je 1990-ih, pošto je, tokom 1980-ih, došlo do povećanja dohodovnih razlika. Drugim rečima, obnovljeni interes za pitanja ekonomske nejednakosti rezultat je bitno pogoršanih implikacija distribucije dohotka u savremenoj privredi, do kojih je došlo tokom poslednje dve decenije XX-og i na početku XXI-

* Korespondencija: V. Leković, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Đ. Pucara 3, 34000 Kragujevac, Republika Srbija; e-mail: lekovic@kg.ac.rs

og veka. Povećano interesovanje za ova relevantna pitanja privrede i društva, opredeljeno je, nesporno, i uticajem globalne ekonomske krize na funkcionisanje savremenih privreda, kao i na ukupan društveni život. Naime, u istraživanjima uzročnika globalne krize ukazano je da je, između ostalih faktora, na njenu pojavu uticala i rastuća nejednakost. Prema tome, ekonomska i društvena realnost nametnule su potrebu da se intenziviraju teorijska i empirijska istraživanja problema ekonomske nejednakosti i njenih implikacija na funkcionisanje savremene privrede i na ekonomski rast i razvoj.

Pored navedenih društveno-ekonomskih okolnosti, ekonomska nejednakost, kao goruće pitanje savremene privrede, postala je predmet pažnje naučne, stručne i najšire javnosti publikovanjem knjige Toma Piketija, *Kapital u XXI veku* (2015). Razmatranjem relevantnih pitanja nejednakosti, koja izraženo rastućom tendencijom ugrožava viziju kapitalističkog sistema, autor ukazuje na instrumente i mere koje bi kreatori ekonomskih politika trebalo da primene povodom toga. Ključni stavovi i zaključci ove knjige, za koju su neki od najpoznatijih savremenih ekonomista napisali da je jedna od najznačajnijih knjiga iz ekonomije koja se pojavila u poslednjih nekoliko decenija, biće razmatrani u posebnoj sekciji rada.

O posledicama ekonomske nejednakosti, piše se ne samo u brojnim studijama, već i u zvaničnim izveštajima Ujedinjenih nacija (UN), Svetske banke (SB) i Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Tako se u Human Development Report (United Nations, 2014) naglašava da se ljudska prava krše ne samo represijom, terorizmom i drugim političko-militarnim uticajima, već i nefer ekonomskim strukturama koje stvaraju ogromne ekonomske nejednakosti. Negativno dejstvo nejednakosti odražava se kako na ekonomske performanse, tako i na stabilnost društva, ali i na politički ambijent. Upravo zbog uticaja na ekonomske, društvene, socijalne i političke uslove, razmatranje ključnih pitanja nejednakosti od posebne je važnosti za kreatore ekonomskih, kao i ostalih politika. To su razlozi zbog kojih je neophodno da se pitanje nejednakosti postavi u središte ekonomske analize, što predstavlja i predmet istraživanja u ovom radu.

U skladu sa definisanim predmetom, osnovni cilj istraživanja u ovom radu jeste kritičko razmatranje

relevantnih teorijskih i empirijskih aspekata (ne) jednakosti, kao bitnog faktora stabilnosti i efikasnosti privrednog sistema. Odnosno, cilj je da se ukaže na to da ograničenje uspešnosti funkcionisanja privrednog sistema nije ekonomska nejednakost koja deluje podsticajno na produktivniji rad, veću štednju i investicije, već rastuća nejednakost koja nije društveno opravdana.

Shodno opredeljenom predmetu i postavljenom cilju istraživanja, osnovna hipoteza rada je:

H: Ako doprinosi stabilnosti društva i njegovoj homogenizaciji, onda će veća ekonomska jednakost biti u funkciji dinamičnijeg ekonomskog rasta i održivog razvoja i neće biti u izrazitom konfliktu sa ekonomskom efikasnošću.

U istraživanju ključnih aspekata (ne)jednakosti, kao i njihovih implikacija na nivo uspešnosti funkcionisanja privrednog sistema, u pogledu ostvarivanja dinamičnih stopa ekonomskog rasta i održivosti razvoja, pre svega, dominantno će biti korišćen metod kvalitativne ekonomske analize. Ovaj metodološki instrumentarijum, posmatranjem složenog fenomena opredeljenog predmeta istraživanja u svoj svojoj kompleksnosti, omogućava potpunije razumevanje uzročno-posledičnih odnosa ključnih aspekata kako nejednakosti u raspodeli dohodaka i bogatstva, tako i zalaganja za veći nivo jednakosti u društvu, kao i njihove implikacije na ekonomske aktivnosti i, shodno tome, održivost ekonomskog razvoja.

Rad je strukturiran u šest sekcija. Nakon Uvoda, razmatraće se relevantni kako teorijski, tako i stavovi nekih od najuticajnijih međunarodnih institucija (UN, SB, OECD) o aktuelnim problemima rastuće nejednakosti. U posebnoj sekciji rada, daće se kraći osvrt na ključne stavove T. Piketija (2015). U četvrtoj sekciji rada će, na bazi teorijsko-metodološke analize i kritičkog osvrta na fenomen (ne)jednakosti u ekonomiji i društvu, biti ukazano na uzajamnu povezanost i uslovljenost rastuće nejednakosti u savremenoj privredi i vladajućeg neoliberalnog koncepta u savremenoj ekonomiji. Relevantni aspekti implikacija ekonomske nejednakosti i jednakosti na uspešnost funkcionisanja privrede analiziraće se u petoj sekciji rada. U Zaključku rada, opredeliće se stav o

postavljenoj hipotezi, ukazaće se na osnovne rezultate i doprinose, kao i na ograničenja rada, i sagledati neka otvorena pitanja značajna za buduća istraživanja.

STAVOVI O EKONOMSKOJ (NE)JEDNAKOSTI

Iako je Dž. M. Kejnz pisao da se „upadljivi nedostaci ekonomije društva u kome živimo ogledaju u neuspehu da se obezbedi puna zaposlenost i njegova proizvoljna i nepravedna raspodela bogatstva i dohodaka“ (prema, Krugman, 2012), u narednim decenijama, u kojima je privreda funkcionisala u skladu sa osnovnim principima formulisanim od strane ovog autora, uz dinamične stope ekonomskog rasta, ostvareno je stanje relativne ekonomske jednakosti i pune zaposlenosti. To je jedan od razloga što je bilo manje interesovanje za teorijsko i empirijsko istraživanje ovih značajnih ekonomskih i društvenih problema. Naime, do kraja 1960-ih, glavna pažnja bila je usmerena na privredni rast kao bitan uslov za unapređenje blagostanja naroda, pa su pitanja raspodele koristi od rasta na pojedince i društvene grupe ostala u drugom planu (Jovanović Gavrilović, 2003). Smatralo se da sve dotle dok je privredni rast u centru pažnje, o nejednakosti ne treba posebno brinuti. Međutim, nakon dužeg zanemarivanja, od početka poslednje decenije XX-og veka, dolazi do oživljavanja teorijskog i empirijskog proučavanja ključnih aspekata nejednakosti u raspodeli dohodaka i bogatstva i njenih implikacija na ostvarivanje ekonomskih i društvenih ciljeva.

U studijama se ukazuje na uzajamni odnos nejednakosti i ekonomskog rasta i razvoja (Jovanović Gavrilović, 2003; Knowles, 2003; Piketi, 2015), a u pojedinim istraživanjima naglašava se da je način raspodele dohotka preduslov za održivost rasta i razvoja (Cornia & Martorano, 2012; Nikiforos, 2014). Čak je i predsednica Sistema federalnih rezervi (FED) ukazala na problem nejednakosti prihoda, kao bitno ograničenje da privreda Sjedinjenih Američkih Država (SAD) može uspešno da pokrene buduću rast (prema, Nikiforos, 2014), što je u oštroj suprotnosti sa nedavnom prošlošću kada se nije moglo zamisliti da predstavnici relevantnih institucija ove zemlje, poput političara,

predsednika FED-a, pa i najvećeg broja ekonomista, govore o neravnopravnoj raspodeli prihoda.

Ekonomske nejednakosti su uslovljene različitim faktorima. F. Gay i P. Skott (2013) smatraju da na raspodelu prihoda, shodno tome na dohodovne nejednakosti, utiče tehnologija delovanjem na marginalni proizvod različitih faktora proizvodnje, kao i institucionalna dimenzija, s obzirom da, svojim različitim aspektima, opredeljuje pregovaračke potencijale ekonomskih aktera. Zapravo, stvaranjem regulatornog okvira, utiče se na industrijsku strukturu i tržišnu moć, pre svega, velikih kompanija, ali i na parametre na osnovu kojih se utvrđuju zarade različitih kategorija zaposlenih. Budući da je institucionalni okvir rezultat složenih društvenih i političkih procesa, od odlučujuće važnosti je koje su društvene strukture najuticajnije. Shodno tome, raspodela dohodaka i bogatstva determinisana je političkim izborom i institucionalnim promenama, kao i tehnološkim promenama i njenim efektima u odnosu na tržišne ishode. Iako se u pojedinim studijama naglasak stavlja na političko-institucionalni aspekt nejednakosti, a u drugima na tehnološko-tržišni, ova dva faktora ne treba posmatrati kao međusobno isključive, jer su oni u interakciji. Kada se radi o rastu nejednakosti, do kojeg je došlo nakon sprovedenih reformi u najrazvijenijim zemljama 1980-ih, naglašava se da imaju institucionalni karakter, s obzirom na sprovedene poreske reforme kojima je smanjena poreska stopa na dohodak, a najviše na najveće dohotke, i redukovan uticaj sindikata i drugih institucija pregovaranja na tržištu rada.

Sprovedenjem procesa deregulacije i liberalizacije tržišta tokom 1980-ih, princip pravičnosti u isplati ličnih primanja je eliminisan, a istovremeno je došla do izražaja dominantna pozicija menadžera koji, zahvaljujući pregovaračkoj moći, maksimiraju svoje prihode. Na primer, u SAD-u, u periodu 1980-2010, populaciji sa niskim platama (donjih 90%), zarade su porasle samo oko 15%, dok je 1% gornje populacije ostvario rast od gotovo 150%, a 0,1%, onih koji su na samom vrhu, imali su rast veći od 300% (Stiglitz, 2012). U međuvremenu, promene u bogatstvu bile su još drastičnije. Narušeni odnosi u raspodeli dohodaka i bogatstva uzročnik su velike i rastuće nejednakosti, kao jedne od najnegativnijih strana tržišne ekonomije.

Na taj način, ono što se dešava na tržištu i u politici, postaje pokazatelj realnog stanja u pogledu ekonomske i političke moći, što J. E. Stiglitz (2010) ocenjuje kao loš primer mladima na koji način bi trebalo oblikovati društvo. Naime, ovaj autor naglašava da, u uslovima kada se prinosi od špekulativnih aktivnosti oporezuju po mnogo nižim stopama u odnosu na dohotke koji se ostvaruju po osnovu rada, mladi se više podstiču da se opredeljuju za špekulativne aktivnosti, s obzirom da ih društvo više vrednuje.

Pri razmatranju uzročnika globalne ekonomske krize, J. E. Stiglitz (2012) ukazuje da je savremena ekonomija, između ostalog, ispoljila sledeće ključne slabosti:

- tržišta ne funkcionišu onako kako je potrebno, jer je očigledno da nisu ni efikasna ni stabilna;
- državna vlast nije uspešno ispravila propuste tržišta; i
- ekonomski i politički sistemi su fundamentalno nepravilni.

On smatra da je ekonomska nejednakost uzrok i posledica neuspeha političkog sistema, što doprinosi nestabilnosti ekonomskog sistema. Ekonomska realnost je potvrdila da tržišta ne funkcionišu na način kako to tvrde njihove apologete. Naime, umesto da budu stabilna, globalna finansijska kriza, a potom i kriza realnog sektora, pokazale su da su tržišta veoma nestabilna, sa razornim ekonomskim, društvenim, političkim, pa i ličnim posledicama. Uostalom, u skladu sa ekonomskim zakonom, da bi ekonomija bila stabilna i efikasna, neophodno je da ponuda bude jednaka tražnji. Međutim, u uslovima kada ogromni resursi nisu iskorišćeni, brojni radnici i proizvodni kapaciteti nisu zaposleni, ne može se govoriti da je tržište efikasno u rešavanju ekonomskih problema. Nesposobnost tržišta da stvori nova radna mesta za toliki broj nezaposlenih predstavlja njegov najveći neuspeh, što je, istovremeno, izvor neefikasnosti, ali i jedan od glavnih uzroka nejednakosti.

Uobičajena je teza da tržište deluje na oblikovanje stepena nejednakosti. Međutim, neophodno je ukazati da se tržišne snage oblikuju institucijama i vladinim politikama. Na taj način, znatan deo nejednakosti rezultat je onoga šta vlada radi, ili šta ne radi, odnosno,

ekonomske, društvene i političke podele moći. Naime, vlada ima moć da upravlja novcem i raznim drugim resursima, i da ih usmerava prema određenim strukturama društva. Takođe, svojim odgovarajućim politikama, poput progresivnog oporezivanja, može se ograničavati nivo nejednakosti. Međutim, programi kojima se resursi zemlje prepuštaju pojedincima, ili interesnim grupama koje su povezane sa strukturama vlasti, samo povećavaju nivo nejednakosti. Takva pojava je realnost u uslovima kada političke strukture daju prekomernu moć onima na vrhu ekonomske piramide, koji tu moć koriste ne samo da ograniče obim preraspodele, već i da oblikuju pravila igre u svoju korist. Radi se o *rent seeking* aktivnostima, koje imaju za cilj isisavanje novca iz ostatka društva, što je jedna od osnovnih inovacija finansijskih i ostalih ekonomskih struktura koje imaju uticaj na nosioce političke vlasti. Shodno tome, uloga *rent seeking* ponašanja u uspostavljanju visoke ekonomske nejednakosti je bitna.

Jedan od najbitnijih faktora uspešnog funkcionisanja privrede jeste institucionalno okruženje. Shodno tome, u ekonomskoj nauci uspostavljen je konsenzus o stavu da su institucije kojim se štite imovinska prava proizvođača od suštinskog značaja za uspešne dugoročne ekonomske performanse, samim tim, i za dinamičan ekonomski rast i održivost razvoja. Međutim, to što je jedna privreda efikasna i što ostvaruje visoke stope ekonomskog rasta ne znači da je raspodela dohodaka ostvarena na pravičan način. Naprotiv. Često nejednakost u raspodeli dohodaka i bogatstva dovodi do socijalne polarizacije na manji društveni sloj koji raspolaže ogromnim bogatstvom, i ogromnu većinu koja raspolaže sa zanemarljivim delom društvenog bogatstva. Uspostavlja se oligarhijsko društvo u kojem je politička moć koncentrisana u rukama ekonomske elite, pa visok stepen zaštite imovinskih prava neće uvek pogodovati ostvarivanju uspešnog ekonomskog rasta i razvoja. Naime, oligarhijsko društvo ne samo da štiti imovinska prava proizvođača i sprečava visok nivo distorzivnog oporezivanja, već omogućava vladajućoj oligarhijskoj strukturi da, artikulisanjem politika koje bi bile u njihovom interesu, uspostavlja razne barijere za slobodan ulazak novih ekonomskih subjekata i na taj način štiti svoj monopolski položaj (Acemoglu, 2008). Zbog toga će društvene grupe

koje u određenom političkom režimu postaju znatno bogatije koristiti svoju poziciju (finansiranjem izbornih kampanja i drugih političkih aktivnosti), da utiču na političke tokove kako bi se postojeći režim održao, jer time štite svoj privilegovani položaj. Na taj način, zadržavanjem neefikasnih oligarhijskih institucija, koje eliti omogućavaju ostvarivanje koristi na račun ostatka društva, održava se sistem koji nije ni efikasan ni pravičan, što dugoročno negativno utiče na ekonomski rast i razvoj. S obzirom da je politički sistem osetljiv na interese bogatih slojeva, to rastuće ekonomske nejednakosti dovode do sve veće neravnoteže političke moći, čime se stvara začarani krug između politike i ekonomije (Stiglitz, 2012).

Jedan od ishoda dvoipodecenijskog sprovođenja procesa tranzicije jeste i rastuća nejednakost u ovim zemljama. Uprkos navedenoj konstataciji, mali je broj empirijskih istraživanja koja se bave problemima nejednakosti u zemljama u tranziciji, njenim uzrocima i posledicama. Istovremeno, brojni su radovi u kojim se, prilikom razmatranja relevantnih aspektata ekonomija u tranziciji, konstatuje da je rastuća nejednakost jedan od najznačajnijih ograničavajućih faktora uspešnosti ovog procesa i da se negativno odražava na privredni rast.

Na trend rastuće nejednakosti bitno su uticali neki od osnovnih tranzicionih procesa: liberalizacija trgovine i ekonomskih tokova, privatizacija državnog i društvenog vlasništva, i deregulacija privrede i društva (Bićanić i Franičević, 2005). Liberalizacija ekonomskih tokova, kao pretpostavka uspostavljanja ekonomskih i političkih sloboda, značajno je delovala na promene u tokovima dohodaka, što je rezultiralo povećanjem ekonomskih nejednakosti. Takođe, sprovođenje privatizacije, u uslovima nerazvijenog tržišta i nepostojanja razvijenih i konzistentnih institucija, kao uslova primene potpunije i efikasnije regulative, omogućilo je preusmeravanje resursa i vlasništva, što je dovelo do prisvajanja ogromnih ekstraprofita i *rent seeking* ponašanja novih vlasnika. Istovremeno, likvidacijom velikog broja industrijskih preduzeća i domaćih banaka, u većini zemalja u tranziciji izvršena je deindustrijalizacija, usled čega je smanjen broj zaposlenih, a zbog neispunjavanja obaveza prema njima, kao i prema zaposlenima (penzijsko i socijalno osiguranje), došlo je do drastičnog

pada nivoa životnog standarda. U suštini, privatizacija i deindustrijalizacija, usled kojih je došlo do rastuće nejednakosti u zemljama u tranziciji, predstavljaju dve strane jednog istog fenomena (Milanovic & Ersado, 2010).

U sklopu procesa deregulacije, došlo je do smanjenja socijalnih davanja, ograničavanja pristupa programima socijalne pomoći, i uvođenja tržišnog regulisanja prava na mnoge socijalne usluge. Sve navedene promene negativno su se odrazile na socijalno-ekonomske jednakosti, i doprinele da se nejednakost integriše u samo društveno biće. Faktički, navedenim procesima tranzicije, društvo se polarizovalo na mali sloj tranzicionih dobitnika, koji su u kratkom periodu stekli ogromno bogatstvo, i veliki broj tranzicionih gubitnika, koji su dovedeni na ivicu siromaštva.

U izveštaju Svetske banke o stanju svetske ekonomije, pod naslovom *Equity and Development* (The World Bank, 2006), ukazuje se da u savremenom svetu dominiraju nejednake mogućnosti kako unutar pojedinačnih zemalja, tako i između njih. Kao ilustracija, navode se primeri Švedske, u kojoj tokom prve godine života umre manje od 0,5% dece, i Mozambika, gde prvu godinu života ne dočeka 15% populacije, što ukazuje da su elementarne šanse za preživljavanje daleko od ravnomernosti. Istovremeno, naglašava se da ekonomske i političke nejednakosti, kao bitan faktor nejednakih startnih uslova u društvu, pogoduju formiranju političkih i ekonomskih institucija i uspostavljanju društvenog aranžmana u kojem se sistemski favorizuju društvene strukture sa većim uticajem. Funkcionisanje ekonomskog sistema u uslovima tako uspostavljenih nepravednih institucija reprodukuje visoke ekonomske troškove. Naime, kada su institucionalnom strukturom zaštićena lična i vlasnička prava samo najbogatijih slojeva društva, a budžetska sredstva se transferišu u interesu politički uticajnih pojedinaca, javne usluge se izvršavaju u nedovoljnom obimu, a potencijal srednje klase, kao i slabo situiranih slojeva, ne može da bude ostvaren. Takvo društvo ne može da bude efikasno i da na produktivan način koristi inovacije i investicije.

Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), u svom izveštaju naslovljenom *In It Together: Why Less Inequality Benefits All* (OECD, 2015), konstatuje da su

ekonomske nejednakosti i jaz između najbogatijih i najsiromašnijih u kontinuiranom porastu. Tokom poslednjih decenija, u mnogim zemljama, čak 40% stanovništva slabijeg imovnog stanja imalo je malo koristi od ostvarenog privrednog rasta, a u pojedinim slučajevima realna primanja su opala. Usled toga, kada su, zbog niskih primanja, ljudi onemogućeni da ostvare svoj potencijal, kada nema rasta ekonomskih kapaciteta i otvaranja novih radnih mesta, što ima negativne implikacije na ekonomiju u celini, neophodne su promene kako bi se postojeći nivo ekonomskih nejednakosti smanjio. Uprkos toj realnosti, zagovornici postojećeg stanja tvrde da su društveni i politički troškovi tih promena visoki. Međutim, rastuće nejednakosti, i njihove posledice, same po sebi, dovoljan su argument za opravdanost sprovođenja politika radi njihovog smanjenja, naglašava se u pomenutom Izveštaju. Naime, pored negativnog uticaja na društvenu koheziju, visoka i rastuća ekonomska nejednakost uzrokuje ozbiljne ekonomske probleme i negativno se odražava na dugoročni privredni rast, što ugrožava održivost same ekonomije.

EKONOMSKE (NE)JEDNAKOSTI U INTERPRETACIJI TOMA PIKETIJA

Publikovanjem knjige T. Piketija, *Kapital u XXI veku*, problemi raspodele dohodaka i bogatstva i rast nejednakosti ponovo su došli u epicentar pažnje naučne i stručne, ali i ukupne javnosti. Na osnovu istraživanja dinamike raspodele dohodaka od rada i kapitala u dvadeset najrazvijenijih zemalja u periodu od tri veka, stav autora je da istorija nejednakosti u raspodeli dohodaka i bogatstva zavisi od načina na koji ekonomski, društveni i politički akteri vide šta je nepravedno, a šta nije, ali i od njihove relativne moći i zajedničkih izbora koji proishode. Dinamika raspodele bogatstva otkriva moćne mehanizme koji se naizmenično šire ka konvergenciji i divergenciji, pri čemu ne postoji ni jedan prirodni ili spontani proces koji bi sprečio destabilišuće, neegalitarne tendencije da trajno preovladaju (Piketi, 2015). Vrednost ove knjige jeste i u pristupu autora ovoj kompleksnoj i, nadasve, životno važnoj problematici, i njegovo shvatanje ekonomije kao interdisciplinarnе nauke, koja, ne

isključujući matematiku i statistiku, uključuje istoriju, sociologiju, antropologiju, političku filozofiju, kao pouzdaniji način da se „dolazi do odgovora na mnoga složena pitanja koja postavlja svet u kojem živimo“ (Piketi, 2015, 45).

O knjizi je izrečen veliki broj stavova, kako afirmativnih, tako i osporavanja određenih zaključaka i metodologija: knjiga predstavlja revoluciju u razumevanju dugoročnih trendova nejednakosti, pre svega, uloge veoma bogatih, što je u dosadašnjim raspravama ignorisano; Piketi je napisao knjigu koja će uticati na promenu načina razmišljanja o društvu i na način funkcionisanja ekonomije (Krugman, 2014); razmatrajući relevantna pitanja nejednakosti, koja svojom izraženom rastućom tendencijom ugrožava viziju kapitalističkog sistema, ukazuje se na instrumente i mere koje bi kreatori ekonomskih politika trebao da primene povodom toga (Mankiw, 2014); knjiga je bogata kvalitetnim informacijama o tokovima prihoda, transferu bogatstva, i raspodeli finansijskih sredstava u nekim od najbogatijih zemalja sveta (Galbraith, 2014); nakon opštih zakona kojim se demistifikuje moderna ekonomija, Piketi rasvetljava inherentne probleme i ukazuje na rešenja, pri čemu u razmatranju pojedinih institucija i politika ne sagledava njihovu sistemsku ulogu u formiranju nejednakosti (Acemoglu & Robinson, 2015); u knjizi se, povezivanjem teorije ekonomskog rasta i personalne i funkcionalne raspodele dohotka, daje jedinstvena teorija funkcionisanja kapitalističke ekonomije (Milanovic, 2015).

U istraživanju nejednakosti i proučavanju istorijske dinamike raspodele bogatstva, autor razmatra dohotke i nejednakosti njihove raspodele, i raspodelu bogatstva, kao i odnos bogatstva i dohodaka. Shodno tome, značajnom snagom divergencije smatra se proces akumulacije i koncentracije bogatstva, što, u uslovima kada je prinos na kapital visok, a privredni rast nizak, predstavlja glavnu pretnju dinamici dugoročne raspodele bogatstva. Naglašava se da u uslovima kada, tokom dužeg perioda, stopa prinosa na kapital znatno prevazilazi stopu privrednog rasta, postoji rizik divergencije u raspodeli bogatstva, što T. Piketi smatra fundamentalnom nejednakošću. Ukoliko je trend znatno većeg prinosa na kapital (između 4 i 5%), od stope privrednog rasta dugotrajniji, udeo

dohotka od kapitala u ukupnom dohotku će se brže povećavati, usled čega će doći do veće koncentracije bogatstva u rukama sve manjeg broja pojedinaca, što Piketi ilustruje rastom učešća gornjih 10%, zatim 1%, i 0,1% populacije u ukupnom bogatstvu. Pri tome, ova fundamentalna nejednakost nije povezana sa bilo kojom od tržišnih nesavršenosti. Naprotiv, što je tržište kapitala savršenije u ekonomskom smislu, to je verovatnoća da će prinos na kapital biti znatno veći od stope privrednog rasta, te će se, samim tim, i nejednakosti kontinuirano uvećavati i postati ograničenje za privredni rast.

Ovaj koncept je najčešći predmet osporavanja od strane kritičara T. Piketija. Naime, ukazuje se da je veća stopa rasta na kapital u odnosu na stopu privrednog rasta objektivna potreba samog tržišnog sistema, jer je to bitna podsticajna komponenta vlasnika kapitala da akumulira i investira (Mankiw, 2014). Ukoliko ovaj princip ne bi postojao, kapital se ne bi koristio kao proizvodni faktor, usled čega bi došlo do zaustavljanja akumulacije kapitala, samim tim i investicija kao uslova bilo kakvog privrednog rasta. *Mainstream* ekonomisti naglašavaju da je nejednakost izvor podsticaja za trud, kreativnost i preduzimljivost, što doprinosi ekonomskoj uspešnosti, od čega korist imaju svi članovi društva. Shodno tome, naglašavaju da bi se veći porezi na bogatije i veća pomoć siromašnima negativno odrazili na ekonomski rast (Wade, 2014).

U ovakvim kritikama previđaju se dve bitne okolnosti na koje T. Piketi eksplicitno ukazuje:

- U knjizi se ne govori da će bilo koja veća stopa prinosa na kapital uzrokovati rastuće nejednakosti i predstavljati ograničenje privrednom rastu, već se ukazuje da do ove fundamentalne nejednakosti dolazi u uslovima kada „stopa prinosa na kapital znatno prevazilazi stopu privrednog rasta“ (Piketi, 2015, 39-40). S tim u vezi, mogu se postaviti i određena pitanja. U čemu je problem ukoliko je stopa prinosa na kapital relativno jednaka stopi privrednog rasta? Zašto vlasnik kapitala ne bi bio motivisan da investira i u takvim uslovima? Zar privredni rast nije rezultat produktivnog angažovanja kapitala kao proizvodnog faktora? Shodno navedenoj logici, rukovođen interesom da maksimira prinos na kapital, vlasnik će

svoj kapital plasirati u ekonomski najisplativije delatnosti, što ima za rezultat i bolje ekonomske rezultate, a samim tim i veće stope ekonomskog rasta. U skladu sa principom klasične ekonomije, nejednakosti bi bile zasnovane na zajedničkoj koristi, pa shodno tome i opravdane.

- Zalaganje za veći nivo ekonomske jednakosti ne podrazumeva nastojanje da se uspostavi egalitarni sistem. Jasno je da bi, u uslovima kada bi celokupni prihod ostvaren od proizvodnje išao na zarade, a ništa na profit, nerealno bilo očekivati da vlasnici kapitala budu motivisani za nova ulaganja.

Imajući u vidu navedene stavove društvene opravdanosti postojanja ekonomskih nejednakosti, ne vidi se osnov za nerazumevanje i osporavanje stavova T. Piketija, izuzev potrebe da se grčevito brani, često i bez dovoljno valjane argumentacije, neoliberalni koncept savremene ekonomije.

Za razumevanje ekonomske nejednakosti, značajno je posmatranje odnosa kapitala i dohotka. Ovaj odnos, dugoročno je povezan sa stopom štednje zemlje i stopom rasta njenog nacionalnog dohotka, što T. Piketi smatra drugim fundamentalnim zakonom kapitalizma. Na osnovu empirijskih istraživanja, autor pokazuje da je, između 1970. i 2010, došlo do snažnog povećanja privatnog bogatstva u najrazvijenijim zemljama, posebno u Evropi i Japanu, što se objašnjava nižim privrednim rastom i visokom štednjom. Dinamično povećanje privatnog kapitala u najrazvijenijim zemljama poklapa se sa sprovođenjem procesa privatizacije javnog sektora i sa deregulacijom ekonomije. Istovremeno, država, u uslovima visokog budžetskog deficita, emituje obveznice kako bi se budžet izbalansirao, a koje kupuju vlasnici privatnog kapitala, čime se povećava njihovo privatno bogatstvo, ali ne i nacionalno, jer se ono samo preraspodeljuje. Enormnim uvećanjem privatnog bogatstva, uspostavlja se patrimonijalni kapitalizam, što predstavlja novinu XX-og veka.

Istovremeno, transfer imovine od javnog ka privatnom sektoru nije bio karakterističan samo za najrazvijenije zemlje. Po svom obimu, najveća privatizacija državnog i društvenog vlasništva, ne samo u ovom periodu, već u istoriji kapitala, odvija se u zemljama u tranziciji (Piketi, 2015, 204). Ovi procesi nisu rezultirali

promenom nivoa nacionalnog kapitala, već samo prekomponovanjem podele na javni i privatni kapital, što je dovelo do enormnih ekonomskih nejednakosti u ovim zemljama.

Bitan izvor nejednakosti jesu dohoci, koji se ostvaruju po osnovu rada i po osnovu kapitala. U tom pogledu, na nejednakost dohodaka utiče način raspodele između rada i kapitala, s jedne strane, i način vrednovanja dohodaka po osnovu rada i kapitala, s druge strane. Shodno tome, što je neravnomernija raspodela između rada i kapitala, utoliko će biti veća ukupna nejednakost. Pri tome, nejednakosti dohodaka od rada su obično blaže, relativno prihvatljive, dok su nejednakosti dohodaka po osnovu kapitala uvek ekstremno visoke. Navedene razlike prikazuju se kroz udeo gornjih 10%, a u okviru njih 1% i 0,5%, donjih 50% i srednjih 40%, u distribuciji dohotka i bogatstva. Najbogatijih 10% populacije poseduje 60% bogatstva, a u okviru ove strukture, 1% pojedinaca poseduje 25%, a ostalih 9% najbogatijih 35% ukupnog bogatstva. Prvih 1% poseduje prosečno bogatstvo koje je 25 puta veće od proseka društva, a bogatstvo ostalih 9% je četiri puta veće od proseka (Piketi, 2015, 280-281). Ostatak bogatstva raspodeljen je između 50% najsiromašnijih, na koje otpada 5% ukupnog bogatstva, i 40% srednje klase koja poseduje 35% ukupnog bogatstva. Za T. iketija, ključno pitanje nisu iznosi, već ekonomske, društvene i političke sile koje odlučuju o stepenu nejednakosti u različitim društvima.

Promenom institucionalnih i regulatornih uslova funkcionisanja privrede tokom 1980-ih, pregovaračka moć menadžerskog sloja znatno je povećana. Kao rezultat tih promena, isplaćene su enormno visoke zarade supermenadžerima, koje su veće od zarada vlasnika kapitala. Osnov za enormni rast visokih zarada jeste smanjenje progresivnih poreza na najviše dohotke, ali i čvršća pregovaračka pozicija menadžera. Pri tome je teško pronaći neki slučaj da su enormno visoke plate menadžera odraz isto tako visokog učinka kompanije ili banke kojom upravljaju. Globalna finansijska kriza pokazala je da su menadžeri u finansijskom sektoru ostvarili ogromne bonuse, dok su oni koji su bili žrtve Krize, u koju su ih doveli sami bankari, ostali bez posla, kuća, stanova.

Moguće rešenje problema „beskrajne spirale nejednakosti“, T. Piketi vidi u globalnom i progresivnom porezu na kapital, čime bi se ostvarila potpunija koordinacija poreskih politika i njihova kontrola, iako i sam naglašava da je takav koncept teško sprovediv, odnosno, da je „u svom istinski globalnom obliku, porez na kapital, bez sumnje, utopija“. Kada je u pitanju porez na dohodak, potreban je progresivni poreski sistem, jer progresivni porez jeste način da se ograniče nejednakosti, a istovremeno je i osnov funkcionisanja socijalne države. On predstavlja neku vrstu kompromisa između socijalne pravde i slobode pojedinca, smatra T. Piketi. Prilikom utvrđivanja visine poreskih stopa, ukazuje se da ne postoje formule ili ekonometrijski proračuni kojim bi one bile utvrđene, već da su one rezultat kolektivnog promišljanja i demokratskog eksperimentisanja. Istovremeno, način odlučivanja je razlog zašto je progresivno oporezivanje teško sprovesti - donosioci političkih odluka su pod jakim uticajem onih 1%, koji bi trebali da plate najveće poreze.

Preraspodela kojom bi se smanjile nejednakosti, ne podrazumeva samo transfer bogatstva od bogatih ka siromašnim, već, pre svega, finansiranje javnih službi, posebno u domenu obrazovanja, zdravstva i penzija, čime se obezbeđuje istinska jednakost pristupa za sve. Na taj način bi se uspostavljao sistem u kojem bi jednakost bila norma, a nejednakost prihvatljiva samo ako se zasniva na zajedničkoj koristi. Shodno tome, autor se zalaže za bolju organizaciju, modernizaciju i konsolidaciju socijalne države, a ne za njenu razgradnju. U tom smislu, potrebno je poboljšanje organizacije i funkcionisanja javnog sektora, u kojem se stvara polovina nacionalnog dohotka. Poseban akcenat se stavlja na veću jednakost pristupa obrazovanju, a visokom obrazovanju, pre svega.

Za stavove iznete u knjizi *Kapital u XXI veku*, sam autor kaže da su: po prirodi nesigurni, mogu se dovesti u pitanje, i o njima se može raspravljati, što je i krajnji smisao svakog istraživanja u društvenim naukama. Međutim, ono što ne može da bude predmet spora, to je činjenica da je T. Piketi ovom knjigom postavio pitanja ekonomskih nejednakosti u fokus ozbiljnijih naučnih razmatranja, koja je istraživao naučnim teorijsko-metodološkim instrumentarijumom kojim je ekonomiju povezo sa drugim društvenim naukama.

Tim svojim doprinosima i vrednostima, knjiga znatno prevazilazi sve njene nedostatke.

SISTEMSKI KARAKTER EKONOMSKE (NE)JEDNAKOSTI

Ekonomska istraživanja pokazala su da je dinamika ekonomske nejednakosti bila različita tokom istorije. Ukazuje se (Piketi, 2015), da je ekonomska nejednakost bila visoka do Prvog svetskog rata, a do 1970-ih, što ratovima i Velikom depresijom, što kejnzijanskim sistemom u posleratnim decenijama, nejednakosti u raspodeli dohodaka i bogatstva znatno su smanjene. Posle reformi u vidu privatizacije javnog sektora i deregulacije privrede, pokrenutih 1980-ih ekonomskim politikama regonomike i tačerizma i oživljavanjem neoliberalizma, ponovo dolazi do eskalacije nejednakosti. Navedena dinamika naizmeničnog smenjivanja veće nejednakosti i jednakosti u različitim sistemskim konfiguracijama privrede, implicira zaključak o njihovom sistemskom karakteru.

Sprovođenjem neoliberalnog koncepta ekonomske politike, uz očekivanja da će deregulacija, liberalizacija i privatizacija predstavljati rešenje za ekonomske probleme, u SAD-u su smanjene najviše poreske stope na dohodak (sa 75% na 33%), kapital i imovinu, a povećani su porezi na potrošnju, čime je težište poreskog opterećenja prevaljeno sa kapitala na građane. Motiv profita postaje dominantan i u obrazovanju, zdravstvu, kulturi i drugim društvenim i javnim delatnostima.

O efektima funkcionisanja ekonomije u uslovima primene aktivne uloge države i dominantnog neoliberalnog koncepta, svedoče rezultati koji su ostvareni na nivou svetske ekonomije u drugoj polovini XX-og i prvoj deceniji XXI-og veka. R. Skidelsky (2011) poredi ekonomske rezultate, ostvarene u globalnim režimima karakterističnim po dominaciji uticaja kejnzijanskog i liberalnog sistema, koji autor definiše kao Vašingtonski konsenzus. Prema podacima obuhvaćenim analizom, prvi sistem je bio dominantan u periodu 1951-1980, a drugi 1980-2009. Empirijski podaci, koji se odnose na svetsku ekonomiju, pokazuju dva indikativna rezultata:

- prosečna stopa rasta svetske ekonomije u prvom periodu bila je 4,8%, a u drugom 3,2% (pri tome, u periodu 1951-1973, Svet nije zabeležio nijednu godinu sa manje od 3% rasta);
- prema kriterijumima MMF-a, u prvom periodu postojala je jedna recesija, dok je u drugom periodu bilo pet recesija.

Takođe, izražen je kontrast između dva perioda i kada je u pitanju nezaposlenost, čija je stopa znatno veća u drugom periodu. Ni inflacija, kao drugi bitan indikator makroekonomske neravnoteže, ne predstavlja argument u korist neoliberalizma. Naime, uvreženo je shvatanje da je kejnzijanskom periodu svojstvena visoka inflacija, dok je, u drugom periodu, zbog dominacije monetarističke doktrine, problem inflacije rešen. Međutim, suprotno od ovog stava, u periodu 1950-1973, prosečna inflacija je bila 3,9%, a u periodu 1980-2008, bila je 3,2%. Ako je cena neznatno više inflacije u prvom periodu plaćena većom zaposlenošću i bržim ekonomskim rastom, onda je ona višestruko opravdana. Kada je reč o nejednakosti u raspodeli dohodaka, ona je bila stabilna u prvom periodu, ali je naglo porasla, i stalno se uvećavala, posle 1980. Zaključak je - u periodu 1950-1980, karakteristika ekonomije je puna zaposlenost, stalni realni rast nadnica, relativna stabilnost ekonomije sa visokim stopama rasta, smanjenje nejednakosti u bogatstvu i dohocima. Shodno tome, u periodu državne regulative ostvarena je veća ekonomska stabilnost, koja je bitan faktor dinamičnijeg privrednog rasta. Nakon tog perioda, svi navedeni indikatori su znatno pogoršani. Pokazalo se da neoliberalni koncept nije bio uspešan ni u jednoj ekonomiji, čak ni u relativno stabilnim uslovima, pa nije ni mogao da afirmiše prednosti koje mu se pripisuju. Takođe, liberalna ekonomija ne poseduje adekvatan mehanizam za rešavanje većih ekonomskih premećaja, o čemu svedoči globalna ekonomska kriza.

Izostanak pozitivnih rezultata u pogledu očekivanog ekonomskog rasta, povećanja zaposlenosti, rasta životnog standarda, od strane kreatora neoliberalnih reformi opravdavan je stavom o stvaranju podsticajnog institucionalnog ambijenta, koji karakterišu ekonomske slobode, liberalizacija, cenovna stabilnost, zahvaljujući kojem će u nekom budućem razdoblju

izgubljeni rast biti nadoknađen. To buduće razdoblje se u najvećem broju zemalja i dalje očekuje.

Nametanjem neoliberalizma, kao jedine opcije ekonomske organizacije društva, od države se zahteva, prvenstveno, zaštita svojinskih prava i izvršavanja ugovora, sloboda kretanja robe i kapitala i podržavanje filozofije individualizma. Društvenim, ekonomskim i socijalnim aspektima daje se dominantno individualistički pristup, umesto da se posmatraju u, jedinom mogućem, sinergijskom kontekstu komplementarnih odnosa i delovanja. Neoliberalizam je prihvaćen u svojstvu dogme kao standardni obrazac ekonomskog mišljenja, čime je sužen prostor za kritičko promišljanje realnih ekonomskih problema savremenog društva. O negativnim efektima dominacije neoliberalizma u savremenoj ekonomiji možemo govoriti iz dva bitna aspekta - teorijsko-metodološkog i, praktičnog, društveno-ekonomskog.

U teorijsko-metodološkom smislu, posledica dominantnog uticaja neoliberalnog koncepta ogleda se u onemogućavanju bilo kakvog drugog pristupa kojim bi se dovela pod sumnju *mainstream* doktrina. Pri tome se suprotna stanovišta odbacuju na najgrublji način, često bez bilo kakve argumentacije, izuzev stava kojim se ističe neophodnost dominacije slobodnog tržišta kao jedine pretpostavke ekonomskog rasta. Ilustracije radi, upozorenje J. E. Stiglitz-a (2010), da pohlepa, gramzivost kapitala bez kontrole može da pogorša stvari, jer neregulisana finansijska tržišta omogućavaju da pojedinci dođu do potpuno neproporcionalnog dohotka od kapitala, zagovornici neoliberalizma smatraju da je pohlepa, koju su manifestovale banke u tešniji za stalnim uvećavanjem svojih profita, opravdana jer se radi o logičnom podsticajnom tržišnom mehanizmu. Pri tome, potpuno se prenebregava realnost da taj podsticajni tržišni mehanizam zaista omogućava sticanje visokih profita i zarada, ali kada dođe do gubitaka, oni se pokrивaju od strane države. Na taj način, dobici se privatizuju, a gubici socijalizuju, što predstavlja drastičnu manifestaciju ekonomske nejednakosti.

Ključni problem u neoliberalnom ekonomskom konceptu je poistovećivanje tržišne privrede sa liberalnim autoregulacionim tržišnim mehanizmom, kao jedinim modelom savremene privrede. Kada

se ukaže na potrebu primene aktivne državne regulative, u privredama u tranziciji, na primer, takvi stavovi se *a priori* odbacuju sa obrazloženjem da je to povratak na socijalističku ekonomsku paradigmu, kao i da se prisustvom države ugrožavaju ekonomske slobode. Pri tome, previđaju se dva bitna stava. Prvo, kada liberalno tržište dovede do većih poremećaja u funkcionisanju, država je jedina snaga na koju se tržište oslanja prilikom prevazilaženja krize. Drugo, ekonomska realnost savremenih privreda pokazuje prisustvo većeg broja modela tržišne privrede, koji su produkt poznatih oblika tržišnih neuspeha u rešavanju ekonomskih i društvenih pitanja, radi čijeg otklanjanja je neophodna i opravdana državna intervencija.

U praktičnom smislu uticaja na društveno-ekonomske tokove, dominacija neoliberalnog koncepta ima svoju negativnu refleksiju kroz zapostavljanje celine tržišne privrede kao proizvodnog sistema. Ovaj koncept je fokusiran na ulogu tržišta kao koordinatora nečega što je već proizvedeno, izostavljajući ulogu preduzetnika, države i njenih institucija, kao i tehnološke procese (Reinert, 2006). Osnovni faktori ekonomskog rasta, kao što su inovacije, znanje i nove tehnologije, pobrkani su sa slobodnom trgovinom. Nameću se rešenja koja nemaju alternative, koja su jedino moguća, koja prihvata svet, a ne prihvata društvo, i sl. Svaka ekonomska politika, ili njena mera, za koju se kaže da nema alternativu pogrešna je u svakom pogledu: metodološkom, društvenom, ekonomskom, istorijskom. Naprotiv, uvek postoji alternativa, uvek postoje različiti načini da se organizuje jedno društvo. Pogrešno je, a može biti i opasno, uverenje da postoji samo jedan put. Svaka zemlja treba da pronađe sopstvena rešenja, sopstvene institucije. Ekonomski sistem i ekonomsku politiku neophodno je kreirati prema postojećim uslovima zemlje, i stratejskim i taktičkim prioritetima, kako su to, uostalom, vekovima činile najrazvijenije ekonomije. Ilustrativni su najnoviji primeri Islanda i Irske.

Primenom neoliberalnog koncepta, kojim je omogućen ničim ograničen pristup stranom kapitalu, inostranim korporacijama su obezbeđene maksimalne povlastice u oporezivanju, davanju subvencija i liberalizaciji radnog prava. Osnovni ekonomski zahtevi, čije bi ispunjavanje trebalo da dovede do rasta blagostanja

svih su: povećanje nivoa efikasnosti, i obezbeđenje fleksibilnosti poslovanja. Osnovni kriterijum efikasnosti jeste maksimiziranje profita, a pod fleksibilnošću poslovanja podrazumeva se, pre svega, slobodno tržište rada, što se odražava kroz smanjenje prava radnika, sve veću nesigurnost radnih mesta i redukciju socijalnih prava. Ekonomska uloga države, koja je načelno smatrana nepotrebnom i štetnom, redukovana je na klasične funkcije: uspostavljanje sigurnog i podsticajnog poslovnog okruženja (garantovanje nepovredivosti prava vlasništva i poštovanje ugovora), i makroekonomskih uslova slobodnog odvijanja privatnih aktivnosti. Zahtev za minimiziranje uloge države u ekonomiji, odnosno, za sprovođenje deregulacije i privatizacije, opravdava se potrebom da se stvori veći prostor za razvijanje privatnog preduzetništva i inventivnosti, kao pretpostavke ostvarivanja najbržeg ekonomskog rasta. Pri tome se zapostavlja ekonomska realnost da ne postoji ekonomija u kojoj je potvrđena pozitivna korelacija između brzine ekonomskog rasta zemlje i potpune liberalizacije ekonomskog sistema.

U okviru ekonomskih reformi u zemljama u tranziciji, čiji je cilj oslobađanje tržišta i smanjenje upliva države u privredu, ključna komponenta je privatizacija državnog kapitala. Međutim, ovim procesom je uspostavljen sistem u kojem su, umesto prethodnih državnih, stvoreni privatni monopoli. Sprovođenje privatizacije bez jasne strategije zaštite i očuvanja ekonomskih i društvenih interesa zemlje, uz odsustvo kvalitetne regulacije, dovelo je do izražene nejednakosti u raspodeli kapitalne imovine, što predstavlja osnovu visoke nejednakosti u raspodeli dohodaka. Umesto da je privatizacijom podsticana ekonomska efikasnost, što je najbitnije svojstvo privatne svojine, došlo je do potpunog urušavanja privrednih aktivnosti i enormnog rasta nezaposlenosti. Logična posledica tako nepovoljnog ekonomskog stanja su pogoršani odnosi u raspodeli dohodaka i bogatstva. U najkraćem, uspostavljen je ekonomski sistem koji ne omogućava ni ekonomsku efikasnost, ni socijalnu pravednost.

Ekonomska sistem neoliberalne orijentacije podrazumeva i neoliberalne ekonomske institucije, kojim bi se stvorili podsticajni uslovi za slobodno-tržišnu konkurenciju i za garantovanje sigurnosti

činilaca proizvodnje, kao bitnog faktora uspešnog funkcionisanja ekonomije i ostvarivanja ekonomskog i društvenog blagostanja. Međutim, u neoliberalnom konceptu, kao dominantan uslov koji determiniše ekonomsku uspešnost, jedino se potencira sigurnost vlasničkih prava i izvršenja ugovora, kao pretpostavka za bolju organizaciju i uspešnije funkcionisanje ekonomije, čime se omogućava ostvarivanje zadovoljavajućih i održivih stopa ekonomskog rasta i razvoja.

Nesporno je da je zaštita vlasničkih prava i ugovora potreban, ali ne i dovoljan uslov da bi se ekonomska uspešnost ostvarila. Prenebregava se činjenica da je ekonomska aktivnost rezultat spoja kapitala i rada, jer kapital sam po sebi ne stvara novu vrednost. Uprkos tome, retko se u istraživanjima, a posebno od strane kreatora ekonomskog sistema i ekonomske politike, kao i od samih poslodavaca, nailazi na stav o neophodnosti sigurnosti zaposlenih. Kao da i taj vid sigurnosti nije bitan za promovisanje ekonomskog rasta i razvoja. Naprotiv, naglasak se stavlja na fleksibilnost (liberalizaciju) tržišta rada, što je posebno pogubno u uslovima visoke nezaposlenosti, kada fleksibilnost dovodi do pauperizacije radnika.

Nametanjem zahteva da se reformišu tržište rada, kako bi se omogućila potpuna fleksibilnost radne snage, uz smanjenje izdataka za zaštitu od nezaposlenosti, minimizira se zakonska zaštita zaposlenja. Za razliku od socijalnih prava, naglasak se stavlja na individualnu odgovornost. Razlog ovakvih reformi je davanje više pogodnosti preduzetnicima, kako bi povećali zapošljavanje. Stav je neoliberala da su nadoknade za slučaj nezaposlenosti nepotrebne, štetne, jer problem nije manjak poslova: „Uvek ima posla za onoga ko hoće da radi, pa je problem u nedovoljnom trudu u traženju posla”. Time se odgovornost za nezaposlenost prebacuje na žrtvu - nezaposlene. Previđa se da se, kada se govori o potrebi pune zaposlenosti kao uslova tržišne ravnoteže, pod tim podrazumeva zaposlenost svih proizvodnih faktora, a ne samo radne snage. Shodno tome, nezaposlenost i neiskorišćenost kapaciteta najočiglednije su manifestacije lošeg funkcionisanja tržišta (Stiglitz, 2010), a država je odgovorna za njegovo funkcionisanje. Takođe, previđa se da dinamičnije društvo i privreda, sa odgovarajućim

stepenom socijalne zaštite, pružaju veću satisfakciju svim učesnicima u ekonomskom procesu - radnicima, potrošačima, pa i poslodavcima.

Da bi ekonomija bila uspešna, neophodne su institucije koje su od suštinskog značaja za pokretanje ekonomskog rasta i razvoja. Cilj i svrha ekonomskih institucija jeste da služe kako pojedincima, tako i društvu u celini u nastojanju da se podstakne ekonomski rast i razvoj kao i blagostanje građana. Jedna od institucija je i samo tržište. Da bi tržište moglo da funkcioniše uspešno, njega stvara i ograničava niz formalnih i neformalnih pravila. Istorija najrazvijenijih tržišnih ekonomija pokazuje da ni tržište, ni država, nisu, i ne mogu da budu, jedini i univerzalni koordinacioni mehanizmi. Neophodna je njihova kombinacija, koja je determinisana realnim uslovima i potrebama svake konkretne ekonomije. Imajući to u vidu, neprihvatljivo je da se nerazvijenim zemljama, koje „prihvataju preporuke“ MMF-a radi prevazilaženja strukturnih i ostalih razvojnih problema, ne dozvoljava korišćenje protekcionističkih mera koje su primenjivane u razvijenim zemljama, a često ih koriste i danas, zahvaljujući kojima su, dobrim delom, i ostvarile svoj razvoj.

Shodno različitim iskustvima funkcionisanja i reformisanja ekonomskih sistema i kreiranja ekonomskih politika, potrebno je naglasiti da postoje zemlje koje nisu prihvatile stroga neoliberalna pravila, a koje su ostvarile zapažene rezultate, što predstavlja argumentovanu alternativu u preispitivanju neoliberalnog ekonomskog koncepta. Za razliku od razornih efekata slobodne trgovine u svim ekonomijama gde je sprovedena, potpuno je suprotan rezultat ostvaren u Kini, koja svoju privrednu aktivnost ostvaruje u uslovima postupnih reformi i tradicionalne merkantilističke politike. Navedena i njima slična iskustva su dragocena pouka u formulisanju vizije društvenog i ekonomskog sistema, koji treba da uvažava objektivne uslove zemlje, i u izradi adekvatne dugoročne strategije društvenog i ekonomskog razvoja, koja će uvažavati veći stepen ekonomske i svake druge jednakosti.

IMPLIKACIJE EKONOMSKE (NE)JEDNAKOSTI ZA FUNKCIONISANJE PRIVREDE

Odnos prema pitanjima ekonomske (ne)jednakosti, najčešće se razmatra u kontekstu efikasnosti, kao jednog od osnovnih ciljeva privrednog sistema i njegovih ekonomskih subjekata. Pri tome, ima se u vidu da je, za prevazilaženje trenda ekonomske nejednakosti, potrebno da vlada sprovodi odgovarajuće politike preraspodele, kako bi se nejednakost, koja je rezultat delovanja tržišnih snaga i jedan od pokazatelja tržišnih neuspeha, smanjila. Prilikom pripreme, kreiranja, i sprovođenja takvih politika, sučeljavaju se stavovi *pro et contra* ekonomske jednakosti i nejednakosti i ukazuje se na njihov efekat u pogledu ostvarivanja ekonomskog rasta i razvoja.

Kritičari preraspodele prihoda, koja je u funkciji postizanja veće jednakosti, naglašavaju kako su njeni troškovi previsoki (Stiglitz, 2012). Oni smatraju da preraspodela dohotka utiče na smanjenje stope privrednog rasta zbog sledeća dva razloga:

- preraspodela dohotka se realizuje putem progresivnog oporezivanja, koje ima negativan podsticajni efekat izražen u smanjenju investicija i manjim radnim naporima; i
- društveni slojevi sa visokim primanjima skloniji su štednji u odnosu na slojeve sa niskim primanjima, pa je redistributivni efekat smanjenje stope štednje, i, shodno tome, pad investicija i stope privrednog rasta.

S druge strane, u literaturi se ukazuje da i nejednakost dohotka ima negativno dejstvo na privredni rast. Pre svega, neravnopravna raspodela dohotka može da dovede do većeg pritiska na politiku preraspodele putem distorzivnih poreza, što dovodi do manjeg rasta. Takođe, nejednakost može uzrokovati društveno-političke nestabilnosti, što se negativno odražava na spremnost vlasnika kapitala da investiraju u takvim uslovima, usled čega dolazi do smanjene ekonomske dinamike i, shodno tome, manjeg ekonomskog rasta. Uostalom, osećaj da su ekonomski i politički sistemi nepravični motiviše, više nego bilo šta drugo, proteste širom sveta, poput protesta okupirajmo *Wall Streete*.

Ključni uzročnik je savremeni neoliberalni privredni sistem koji je ne samo neefikasan i nestabilan, već i bitno nepravičan.

Društvene strukture koje opravdavaju trenutni nivo nejednakosti tvrde da nije neizbežno preduzimati bilo kakve mere u cilju njene korekcije, jer smatraju da je za uspeh kapitalizma nejednakost neizbežna, pa čak i da je ona bitna njegova karakteristika. Naglašava se da oni koji rade naporno treba da budu adekvatno nagrađeni, kako bi bili motivisani da realizuju nove investicije, od kojih će svi imati koristi.

Shodno navedenim stavovima, neophodno je ukazati da su neki vidovi nejednakosti zaista potrebni i neizbežni. Zapravo, neki pojedinci će raditi produktivnije od ostalih, pa shodno tome, svaki ekonomski sistem koji teži da dobro funkcioniše potrebno je da ih nagradi za uložene napore. Pri tome se imaju u vidu produktivni napori svih faktora privređivanja, i kapitala i rada, koji treba da budu adekvatno nagrađeni pri raspodeli dohodaka. Međutim, kada se svi proizvodni faktori ne vrednuju na jednak način, kada sve varijable - proizvodnja, prihodi, profiti, zarade, kapital, cene akcija, rente - ne napreduju istim tempom da bi svaka društvena grupa srazmerno imala istu korist od ekonomske aktivnosti, dolazi do rastuće nejednakosti, čime nastaje problem koji nije samo humanitarni, već i problem koji uzrokuje privredni pad, smatra J. E. Stiglitz (2010). Shodno navedenom, nije bez razloga, u okviru ekonomije blagostanja, razvijen koncept *trade off*-a između efikasnosti i pravičnosti, odnosno, raspodele.

Problem sa ekonomskom nejednakošću jeste u tome što njene razmere, zbog načina na koji se generišu, mogu da podrivaju privredni rast i da ugroze efikasnost. Jedan od razloga za mnoge nejednakosti jesu poremećaji na tržištu, koji su usmereni na stvaranje novih bogatstava na račun drugih. Stoga ne čudi da je rast privrede SAD bio intenzivniji u periodima u kojima je nejednakost bila niža, smatra Stiglitz (2012). Naime, ekonomska nejednakost koja je intenzivirana od 1980-ih godina ne samo da nije dovela do većeg rasta, već se većina stanovništva suočila sa činjenicom da su njihovi prihodi nestabilni, ili da stagniraju. U navedenom periodu povećanja nejednakosti, rast je bio sporiji u odnosu na prethodnih nekoliko decenija. Istovremeno,

funkcionisanje ekonomije omogućilo je bogatima da postaju još bogatiji, a siromašni postaju siromašnijim, pri čemu se njihov broj uvećava. Istovremeno, prihodi srednje klase stagniraju, ili padaju, pa je razlika između njih i veoma bogatih u stalnom porastu. U kontekstu navedenih nepovoljnih ekonomskih trendova, J. E. Stiglitz (2010) smatra da je potrebno pronaći način da se stvaraju visokoplaćeni poslovi za srednju klasu koja je oslonac države i društva, a koja je počela da nestaje sa slabljenjem industrijske baze.

Ekonomska stvarnost je pokazala da se uspeh jedne ekonomije može procenjivati, prvenstveno, po tome šta se dešava sa životnim standardom većine građana tokom dužeg perioda. U tom smislu, za ekonomiju se ne može reći da funkcioniše dobro, iako je ostvareno povećanje BDP *per capita*, ako su prihodi većine zaposlenih sa punim radnim vremenom pali, ako je došlo do rasta nejednakosti. Takođe, poslovi zaposlenih su nesigurni, a u uslovima visoke nezaposlenosti i niskog nivoa socijalne zaštite njihovi životni uslovi se pogoršavaju. Poseban aspekt nejednakosti je rastuća nezaposlenost, a od ekonomije zavisi nešto što je izuzetno važno za ljudsko blagostanje: imati posao (Krugman, 2012). Shodno navedenom, neophodno je uvažavati činjenicu da je ekonomija socijalno orijentisana i društveno odgovorna, odnosno, stavljanje u službu čoveka njen je prirodni imperativ. Zbog toga je u svakoj privredi neophodan veći stepen ekonomske jednakosti (svakako, ne egalitarizam) i razvijen sistem socijalne zaštite, kao pretpostavka da će radni i inovacioni potencijali svakog pojedinca, nezavisno od njegovog socijalno-ekonomskog statusa, biti ostvareni na najbolji mogući način. Drugim rečima, veći stepen ekonomske jednakosti, time što doprinosi ekonomskoj i društvenoj stabilnosti, nije u izrazitom konfliktu sa ekonomskom efikasnošću, čime se potvrđuje postavljena hipoteza rada.

ZAKLJUČAK

Nakon dužeg perioda zanemarivanja, društveno-ekonomska realnost, čija je bitna karakteristika rastuća ekonomska nejednakost, nametnula je potrebu da se, od početka 1990-ih, intenziviraju teorijska i empirijska istraživanja problema ekonomskih nejednakosti

i njenih implikacija na uspešnost funkcionisanja savremenih privreda. Zaključke najvećeg broja studija, u kojima se ukazuje da privredni sistemi plaćaju visoku cenu eskalacije nejednakosti, jer su nestabilniji i neefikasniji, čime je znatno usporen privredni rast, na surov način je potvrdila globalna ekonomska kriza. Naime, rastuća ekonomska nejednakost negativno se odražava ne samo na privredu, već i na stabilnost društva i politički ambijent. Ekonomska i politička nejednakost, koje deluju po principu spojenih sudova, povezane su sa nedostacima u institucionalnom okruženju, koje omogućava distribuciju prihoda i moći prema pojedincima i interesnim grupama povezanim sa strukturama vlasti, čime se nejednakost povećava i dobija i druge pojavne oblike, a ne samo ekonomske.

Aktuelna raspodela dohodaka i bogatstva, potvrdila je opravdanost uspostavljanja različitih kompromisa između jednakosti i ekonomske efikasnosti, što je opštepoznato u ekonomskoj nauci i ekonomskoj i političkoj praksi. Takođe, politika socijalne pravde pokazala se adekvatnijim konceptom budući da, svojim ekonomskim i društvenim vrednostima, pruža veće šanse za ekonomsku uspešnost, jer veća ekonomska jednakost smanjuje mogućnosti konflikata, uspostavlja veće poverenje, omogućava bolje funkcionisanje institucija, što pogoduje investiranju i efikasnijem funkcionisanju privrede i, shodno tome, dinamičnijim stopama privrednog rasta. Potreba za kritičkim sučeljavanjem različitih gledišta o ekonomskoj jednakosti i nejednakosti i traganjem za modelom privrede u kojem bi bila uspostavljena ravnoteža između: privatnog i javnog interesa, kapitala i rada, ekonomske efikasnosti i društvene pravičnosti, samoregulišućeg mehanizma tržišta i regulatornog i korektivnog delovanja države, podsticaj su za istraživanja, ne samo u ovom radu. Potvrda vrednosti takvog modela privrednog sistema je interesantan i nesvakidašnji odgovor ministra finansija Švedske, jedne od najrazvijenijih i najegalitarnijih zemalja, na pitanje šta je temelj njihovog uspeha: „Imamo visoke poreske stope“ (prema, Stiglitz, 2010).

Doprinosom rada može se smatrati kritičko sagledavanje različitih faktora koji uzrokuju ekonomsku nejednakost, kako onu koja je društveno i ekonomski opravdana i prihvatljiva, tako i eskalaciju nejednakosti koja znatno utiče na funkcionisanje

savremene privrede i predstavlja jedno od ograničenja ostvarivanja dinamičnijeg ekonomskog rasta i održivog razvoja. S druge strane, veći stepen ekonomske jednakosti doprinosi većoj stabilnosti u društvu, zasnovanosti ekonomskih i političkih institucija na principima vladavine prava, čime je njihovo funkcionisanje podsticajno za većinu stanovništva u pogledu investicija i inovacija, motivisanosti ekonomskih aktera za inventivniji i produktivniji radni angažman. Shodno tome, veća jednakost, u dugoročnoj perspektivi, može da predstavlja bitan faktor ekonomske efikasnosti, ostvarivanja dinamičnih stopa ekonomskog rasta i održivosti razvoja, što se može smatrati potvrdom hipoteze rada.

U radu se analiziraju, primenom metodološkog instrumentarijuma kvalitativne ekonomske analize, neki od ključnih aspekata ekonomske nejednakosti, njeni uzročnici i implikacije na privredni sistem, prvenstveno sučeljavanjem različitih, teorijski i empirijski verifikovanih, stavova, uz nedovoljno sprovedeno vlastito empirijsko istraživanje, pre svega, bazirano na stanju (ne)jednakosti u Republici Srbiji. Ovo je jedno od ključnih ograničenja rada, što će, istovremeno, biti predmet budućih istraživanja.

ZAHVALNICA

Ovaj rad je deo Projekta osnovnih istraživanja (br. 179015), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

REFERENCE

- Acemoglu, D. (2008). Oligarchic versus democratic societies. *Journal of the European Economic Association* 6(1), 1-14. doi: 10.1162/JEEA.2008.6.1.1
- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2015). The Rise and Decline of General Laws of Capitalism. *Journal of Economic Perspectives*, 29(1), 3-28. doi=10.1257/jep.29.1.3
- Bićanić, I. i Franičević, V. (2005). Izazovi stvrnog i subjektivnog siromaštva i porasta nejednakosti u ekonomijama Jugoistočne Evrope u tranziciji. *Financijska teorija i praksa*, 29(1), 13-36.

- Cornia, G. A., & Martorano, B. (2012). *Development Policies and Income Inequality in Selected Developing Regions, 1980-2010*. New Discussion Papers are available on the UNCTAD
- Galbraith, J. K. (2014). Kapital for the Twenty-First Century? *Dissent Magazine*, 61(2), 77-82.
- Guy, F., & Skott, P. (2013). Technology, power and the political economy of inequality. *Working Paper 2013-09*, University of Massachusetts, Department of Economics.
- Knowles, S. (2003). Inequality and Economic Growth: The Empirical Relationship Reconsidered in the Light of Comparable Data, *Research Paper No. 01/03*, Centre for Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham
- Krugman, P. (2012). *Okončajte ovu depresiju. Odmah!* Smederevo, Beograd, Republika Srbija: Heliks, Interkomerc.
- Krugman, P. (2014). Why We're in a New Gilded Age. *New York Review of Books*, May 8.
- Jovanović Gavrilović, B. (2003). Nejednakost i razvoj. *Ekonomski anali*, 159, 21-61.
- Mankiw, N. G. (2014). Yes, $r > g$. So what? *Working Paper*, Harvard University.
- Milanovic, B. (2015). The Return of „Patrimonial Capitalism“: A Review of Thomas Piketty's Capital in the Twenty-First Century. *Journal of Economic Literature*, 52(2), 519-534. <http://dx.doi.org/10.1257/jel.52.2.519>
- Milanovic, B., & Ersado, L. (2010). Reform and inequality during the transition: An analysis using panel household survey data, 1990-2005. *Working Paper No. 2010/62*, UNU-WIDER, The World Institute for Development Economics Research. <http://dx.doi.org/10.1596/1813-9450-4780>
- Nikiforos, M. (2014). Distribution-led Growth in the Long Run. *Working Paper No. 814*, Levy Economics Institute of Bard College.
- OECD. (2015). *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*. OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264235120-en>
- Piketi, T. (2015). *Kapital u XXI veku*. Novi Sad, Republika Srbija: Akademska knjiga.
- Reinert, E. S. (2006). *Globalna ekonomija: Kako su bogati postal bogati i zašto siromašni postaju siromašniji*. Beograd, Republika Srbija: Čigoja štampa.
- Skidelsky, R. (2011). *Keynes: povratak velikana*. Zagreb, Croatia: Algoritam.
- Stiglitz, J. E. (2010). *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. New York, NY: W.W. Norton & Company.
- Stiglitz, J. E. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers our Future*. New York, NY: W.W. Norton & Company.
- The World Bank. (2006). *Equity and Development. World Development Report*. The World Bank and Oxford University Press.
- United Nations. (2014). *Human Development Report 2014*. United Nations Development Programme, New York, NY: UN Plaza.
- Wade, R. H. (2014). The Piketty phenomenon and the future of inequality. *Real-World Economics Review*, 69, 2-17.

Primljeno 23. jula 2015,

nakon revizije,

prihvaćeno za publikovanje 17. avgusta 2015.

Elektronska verzija objavljena 25. avgusta 2015.

Vlastimir Leković je redovni profesor na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu. Izvodi nastavu iz nastavnih disciplina Komparativni ekonomski sistemi, Ekonomija javnog sektora, Institucionalna ekonomija i Politike tržišne regulative, na osnovnim, diplomskim i doktorskim akademskim studijama. Doktorirao je na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Kragujevcu, iz naučne oblasti opšta ekonomija i privredni razvoj. Ključne oblasti njegovog naučno-istraživačkog interesovanja su ekonomski sistem, ekonomska politika i institucionalna ekonomija.

DETERMINANTS OF ECONOMIC (IN)EQUALITY AND ITS IMPLICATIONS FOR SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Vlastimir Lekovic

Faculty of Economics, University of Kragujevac, Kragujevac, the Republic of Serbia

Research focusing on specific key aspects of economic inequality, as well as economic equality, by analyzing numerous theoretical, methodological and empirical views concerning the mentioned socio-economic phenomena aims to identify the following related and relevant aspects that affect the efficiency of the functioning of a modern economy: a) economic inequality that has a stimulating effect on the creative, productive and innovative use of all production factors positively affects the functioning of the economy and is socially justifiable; b) high level of economic inequality which shows a tendency to further increase has a negative effect on the economic system indicators, as well as the stability of the society and the political environment, therefore resulting in weaker economic performance and lower economic growth rate; c) economic equality (certainly, not egalitarianism) by contributing to greater social and political stability, which in turn reflects positively on the economic stability and efficiency, is the basis for greater success of the modern economy and dynamic economic growth rates. The main result of this study is assessing the basic factors of high and rising economic inequality and its implications for the functioning of modern economies, and accordingly, pointing to the need to implement economic policies that would lower economic inequality and mitigate its adverse consequences for the economy and the society.

Keywords: economic inequality, economic equality, sustainable economic development, income, standard of living, poverty

JEL Classification: D31, D63, I38, P36